

Az hol az haragrúl írsz – Metapragmatikai jelzésekről középmagyar levelekben

Varga Mónika, ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, MTA
Nyelvtudományi Intézet

Újdonságok a szemantikai és pragmatikai kutatásokban
Szeged, 2016. április 22.

Az előadás az MTA Nyelvtudományi Intézetben zajló 116217 számú OTKA-
munkálat anyagait felhasználva készült.

Önreflexió – az előadásról

- metapragmatikai jelzések történeti anyagon
- funkcionális és történeti megközelítés
- forrás: 16 –18. század, magánlevelezés
- kvalitatív szövegelemzés:
diskurzusszerveződés, reflexiók, önreflexiók, beszélői attitűd +
nyelvi megvalósulásaik
– a korszak levelezési gyakorlatában

„úgy kellene írni, mintha én nem is tudnám”

Az előadás váza

- háttérfeltevések (funkcionális + történeti pragmatika)
- a vizsgált anyag és kontextusa
- feltáró bemutatás:
(meta)pragmatikai funkciók, ezúttal a
„diskurzusszerveződés” esetei;
jelzések és kontextusuk
- összefoglalás

„Miért petyeg olyan szókat?”

Metapragmatikai tudatosság:

- a diskurzus résztvevőinek reflexív viszonyulása a nyelvi tevékenységhez, és/vagy a diskurzus közegében zajló jelentésképzéshez (Silverstein 1993; Verschueren 2000; Tátrai 2011)

miért:

- a nyelvhasználat választásokból áll, a jelentésképzés (*meaning generating*) dinamikus (Verschueren 2000)

funkciók:

- reflexív konceptualizálás, a jelentésképzés dinamikája;
- kommunikációs igények vs. nyelvi eszközök közötti viszony
- az identitás képzése (a diskurzusban, egyezkedéssel)

„Megháborodott elmével vagyok az Kegyelmed levelére nézve”

Metapragmatikai jelzés: a nyelvi tevékenységre + dinamikus jelentésképzésre vonatkozó reflexív viszonyulást jelölő nyelvi egységek, szerkezetek (Tátrai 2011);

szövegbeli nyomok/indikátorok, értelmezési lehetőséget adnak (v. kivédik, ha nem adekvát, vö. Verschueren 2000)

Típusok (főként szinkrón anyagon): DJ-k, idézés

- metapragmatikai kommentár: mondásigék, attitűdjelölés, emotív-kognitív állapotot/folyamatot jelölő elemek (Culpeper – Haugh 2014)

Történetileg – nem metapragmatikai jelzésként

- kezdő- és záróformulák (Wood 2007; Sárosi 2014); címzés (Nevala 2007); beszédaktusok (Mazzon 2014; Mohay 2015)
  - ezúttal: elsősorban a levél „törzsszövegében”

Reflexív nyelvhasználat történetileg

Beszélői attitűd jelölése, emotív—kognitív állapot + deixis

- Az hol az *haragrúl írsz*, ne adja Isten, hogy én te reád haragudjam, mert mielőtt az lenne, *ottan tudnám*, hogy mindketten megbolondultunk, kitűl ótalmazzon az úr Isten. (NT 1544)
- „*Bánom*, Édesem, hogy semmit nem lehet Kegyelmednek írni, *hamar megneheztel*” (BK 1706)
- „Kegyelmed is, Szívem, hirtelen adott választ, ki *mutatja, hogy haragoska volt*” (BK 1706)

Beszédaktusok

- „ha én megbántottam volna ti Kegyelmeteket az én *eszetlen írásommal, könyörgök ti Kegyelmeteknek, hogy megbocsássa*” (KO 1545)
- „mindenkor *kívánnám*, hogy vidámítód lenne, nem csak levelem, hanem személyem is” (BM 1754)

Megközelítés: történeti pragmatika

1. a nyelvi változás pragmatikai motivációi
2. pragmatikai jelenségek történeti alakulása (Jucker 2014)
  - milyen kommunikációs feladatokhoz milyen (hagyományos, rögzített vagy kreatív) megoldások;
  - hogyan változnak idővel;
  - hogyan reagál a változás az újabb kommunikációs igényekre

A nyelvi változás színtere történetileg: a beszélt nyelvhez közelítő források – a magánéleti levelezés ilyen (a korszak előnye)

„talán hasznodat is többet vehetném”

Megközelítés: a szinkrón pragmatikai kutatások három dimenziós modellje (Fairclough 1992, történeti anyagon Wood 2007)

1. szövegszint

Módszer: szövegszintű elemzés (*close textual analysis*)

- szókincs, szövegstruktúra, koherencia | |
  - beszédaktusok (*force of utterances*), szövegközi kapcsolatok,
  - ezen keresztül:
2. diszkurzív gyakorlat (produkció, terjesztés, befogadás)
  3. társas/szociális gyakorlat (társadalmi státusz, vallás, társadalmi nem)

„Sok írásoddal előttem unalom nincsen”

Az anyagválasztás dilemmája: kevesebb, válogatott példa (manuális adatgyűjtés) gazdag kontextussal (nem reprezentatív, vö. Jucker 2014)

Miért:

1. egy-egy pragmatikai jelenség kreatívabb realizációi nem feltétlenül megjósolhatók, problematikus a keresésük (korpuszban; Jucker 2014)
2. a fennmaradt anyag nem összemérhető

A vizsgált levelezések: válogatás ~ 100 levél

- Nádasdy Tamás – Kanizsai Orsolya (1554-1560)
- Nyáry Pál – Várday Kata (1600-1606)
- Károlyi Sándor – Barkóczy Krisztina (1698-1710 +...)
- Csáky Kata – Bethlen Miklós (! 1753-1779)

Cél(szerű): egymást követő levelek [befogadói oldal, azonosítás]

Folytonosság és interpretáció

Dinamikus jelentésképzés, következtetés (befogadói oldal)

- „Gencsi Uram által 19[-én] írot levelét, Édesem, Kegyelmednek szeretettel vettem. *Úgy látom, neheztel Kegyelmed. Édes Szívem, ne haragudjék*, mert bizony az a lármás hír *egészlen megháborítot volt...*” (BK. 1706. ápr. 25.)
- „nálam kedves leveledet én Szivem szeretettel vettem. *Ugy látom, Gencsi által írott levelembül neheztelésemet concipiálad*, Édesem. Igazán Orosz Pál komám formája az, valamikor tanuságra valót irok, mindenkor neheztelésül veszi. *Gondolatimban sincsen pedig az neheztelés vagy harag; azért Édesem oly itélettel ne légy, haragudtam volna*” (KS. 1706. máj. 4.)

ápr. 19 – nem közli a kötet ☹

„költözzél ki az te görhes ünőiddel”

A levelezés funkciói

- tudósítás (Nádasdy Tamás, Nyáry Pál, Károlyi Sándor) – vö. távolság: harcok és/vagy államügyek, diplomácia
- birtokokon gazdálkodás: mi hogyan zajlik, utasítások a továbbiakra;
- „szeretettel írák”: családi ügyek, érzések, kapcsolattartás
„ideje volna Édesem már egjszer melléd feküdnöm” (KS 1704)
- Csáky Kata: új „funkció” – explicit:
„Nekünk pedig *jobb levél által dolgainkat igazítani*, mind szóval [...] oly haragot mozdít, hogy sokszor három napig se szólasz hozzám” (1764)
„ha *leveled szerint ezután jobban lenne*, elég nagy boldogság vóna, mert jót remélve s rosszat érve majd eltelnek a napok” (1780)

Levelezési gyakorlat

Anglo-Norman „modell”: a 15. századra elszakadva egy formailag kötöttebb hagyománytól (Wood 2007)

- tartalmi különbségek, többlet: „egészség formula”; „többet most nem írhatok”
  - + Kiterjedt narráció kevésbé rendszerezett hírekkel, vegyes témákkal, a privát és a nyilvános kevésbé különül el („long and rambling”, vö. Wood 2007)
  - + teret kapnak az egyéni változatosságok és változások
- a középmagyar kor magánlevelezései is „élőbeszédet írásba”
- Következménye van: metapragmatikai kommentárok (*metapragmatic commentary*) elemzésének lehetősége

Diskurzusszerveződés, intertextualitás

Történeti és a funkcionális (meta)pragmatika összekapcsolva:

- az adott szöveg és az azt megelőző és követő szövegek közötti viszony (Fairclough 1992, vö. Tanskanen 2007); elsődlegesen a társalgási fordulókra – vagy levelezési láncokra

Típusok: biztosít a levél megérkezéséről; a befogadó előző leveleire; az író előző leveleire; 3. személy leveleire; jövőbeli levelekre; tervezett, de meg nem írt (??); az adott levélre („intra”, vö. Tanskanen 2007)

Írnak-e az írásról:

„Isten jót adjon neked, hogy ilyen gyakran kezdél nekem írnod”
(NT. 1551)

Sőt...

Diszkurzív gyakorlat

Reflexió a levél létrehozására:

- „Hogy az mi kezünkkel nem írhattunk, megbocsáss és ne csodáld, mert ma mind nap estik dolgunk volt és mert hogy megfáradtunk” (NT 1549)

A levelek továbbításának nehézségére (vö. Wood 2007; Tanskanen 2007)

- „de úgy hiszem, mind kezedbe került, csak hogy nem rendin. Ki is Orosz Pál uram fogyatkozása miatt esett meg, *nem sokat szokván ő Kegyelme efféle correspondentiák folytatásához*” (KS 1706)
- „*Lehetne materiám az írásra, de mivel bizonytalan, hogy ez is kerül-e kezébe, most elhagyom*” (BK 1709)

Írás a nem írásról

Komplex metapragmatikai jelzés → attitűd, (ön)reflexió, következtetés

- „Bánom, szégyenlem is, hogy előmet szakasztád az írásba, mert nekem kellyett volna írnom először, de bizon nem érkeztem, azért megbocsássad” (NT 1549)
- „Ha nem írsz, én sem írok ezután” (NyP 1601)
- „Megérdemelné némely ember ez új esztendőben, megvernék az körmét restségéért, ki nem ír énnekem maga kezével” (NyP 1604)
- „ideje volt egyszer tudósítanod. Az nagy vigasságokban elfelejtkezik az méltóságos asszony az szegény legényről.” (BM 1771)
- „Látszik, hogy Szebenbe jó időtöltésed van, mert már két postán leveledet nem vettem” (CsK 1777)
- „a sok experientia elveszi az írástól az időmet” (CsK 1779)

„csak látogatóul bocsátom ezen levelem”

Rendszeres kapcsolattartás mint cél (Tanskanen 2007):

- „*Akartam* Kegyelmedet, Édesem, levelemmel *látogatnom s magamot emlékezetiben jutatnom*, hogy valamiképen az fris dámákat szemlélvén, el ne feletkezők” (BK 1698)
- „Isten kegyelmébül *akartam ezen rövid írásommal Kegyelmedet meglátogatnom*, Édes Szívem. *Mászor többet írok [...]. Most csak sietve írok.*” (BK 1706)
- „Nem vévén mostan semmi leveledet, sem pedig olyas dolgok nem occurálván, *magam is pihentem volna az írástul*. De mivel a Szent Pünkösdi napok előttünk vannak, *nem akartam oly paraszt lenni*, hogy ha egy csókkal nem lehet is, legalább *szives köszöntésemmel* ne aggratuláljak” (KS 1712)

Egészséges intertextualitás

3 in 1: a tudósítás része + (sajátos) attitűd + diskurzusra reflexió:

- „ha Kdet egészségbe látom, ottan egészségem vagyok, de mast beteg vagyok, hogy ennyi ideig semmi hírt nem hallok” (KO 1551)
- „Haragszom most, de *megebékélőnk*, ha írsz egészséged felől” (NyP 1601)
- „édes uram, tudósítson Kegyelmed állapota felől, *mingyárást meggyógyulnék*, ha jó hírt hallanék kegyelmed felől” (VK 1604)
- „s maga egészségérül való tudósításával, Édes Szívem, Kegyelmed *engem igen vigasztal*” (BK 1698)
- „Egességem Istennek hála jó, *annyival növekedik*, ha rólad Édesem vigasztalót hallok” (KS 1704)
- „Kérlek, tudósíts gyakrabban. Kívánom hallhassam jó egészségedet” (CsK 1769)

„Egyebet nem írhatok” (?)

„*no more to you at this time*” (vö. Wood 2007) + „Intratextualitás”
(Tanskanen 2007)

+ Jelölőt kap – a levél végén:

- „Egyéb hirt nem írhatok, hanem minden nap hordják az németet”
(KS 1706)

de nemcsak:

- „Klára fris most Isten jóvoltából, egyéb hirt most nem írhatok” (BK 1705 – majd hosszan folytatja)
- „Itten is most semmi oly hírek nem folynak” (BK 1705 – majd folyt.)
- „Egyéb új hirt nem írhatok” (KS 1706 – majd folyt.)

változás? → DJ? vö. *továbbat* ~ *továbbá, item*

Összefoglalás

Közvetettség a források miatt, mégis: dinamikus jelentésképzés történetileg – összehasonlító elemzés; „törzsszöveg”

- nagyfokú tudatosság – különböző nyelvi megvalósulásokkal

Magára a kommunikációs formára is reflexiók számos aspektusból (intertextualitás, komplex beszélői attitűdök)

- újabb pragmatikai jelölői szerep(?)
- közös sajátosság: írás az írásról, nem írásról – és az egészségről: erős a diskurzus fenntartásának igénye

Több egyéni (páros) jellegzetesség, a különböző időszakok miatt egyelőre nem lehet egyértelműen társas csoportra következtetni (a feltáró munka része, vö. Wood, Tanskanen sem)

További cél: a társas gyakorlat részletesebb bevonása

Források

- Benda Kálmán szerk. *Nyáry Pál és Várday Kata levelezése 1600-1607*. Kisvárdai Vár. Tcs., 1975.
- Fogarassy Zoltán – Kovács Ágnes szerk. *Barkóczy Krisztina levelei férjéhez, Károlyi Sándorhoz. Első kötet 1698-1711*. Debrecen, 2011.
- Károlyi Árpád–Szalay József szerk.: *Nádasdy Tamás nádor családi levelezése*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1882.
- Kovács Ágnes szerk. – Csobó Péter [et al.]: *Károlyi Sándor levelei feleségéhez, 1704–1724. I–II*. KLTE, Debrecen, 1994.
- Papp Klára közread. *„Minden öröm elegyes volt bánattal” Csáky Kata levelezése*. Debrecen, 2006.

Irodalom

- Culpeper, Johanthan – Haugh, Michael 2014. Metapragmatics. In: Pragmatics and the English Language Palgrave Macmillan 235–265.
- Jucker, Andreas 2014. Pragmatics and Language Change: Historical Pragmatics. In: Jan Huang (ed.) The Oxford Handbook of Pragmatics. Online Publication Date: Aug 2014.
<http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199697960.001.001/oxfordhb-9780199697960-e-5>
- LW = Nevalainen, Terttu – Tanskanen, Sanna-Kaisa (eds.) 2007. Letter Writing. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
(<http://lib.sutech.ac.ir/documents/10157/13708/letter+writing>)
- Mazzon, Gabriella 2014. The Pragmatics of Sir Thomas Bodley's Diplomatic Correspondence. Journal of Early Modern Studies n. 3 (2014) 117–131.
- Mohay Zsuzsanna 2015. A nehezteléstől a sértésig. A rosszallás pragmatikája középmagyar kori magánlevelekben. Magyar Nyelv 111: 174–188.
- Nevala, Minna 2007. Inside and out. Forms and address in seventeenth- and eighteenth-century letters. In: LW 89–113.
- Sárosi Zsófia 2003. Történeti szociopragmatika – magyar nyelvtörténet más megközelítésben. Magyar Nyelv 99: 434–48.

Irodalom

- Sárosi Zsófia 2014. A társadalmi és a személyes – két 16. századi nemesúr levelezésében. Történeti szociopragmatikai megközelítés. In: Fazakas Emese – Juhász Dezső – T. Szabó Csilla – Terbe Erika – Zsemlyei Borbála szerk. Tér, idő, társadalom és kultúra metszéspontjai a magyar nyelvben. Budapest-Kolozsvár, 2014, 126-139.
- Silverstein, Michael 1993. Metapragmatic discourse and metapragmatic function. In: Lucy, John A. ed. Reflexive Language. 33-58.
- Tanskanen, Sanna-Kaisa 2007. Intertextual networks in the correspondence of Lady Katherine Paston. In: LW 73–87.
- Tátrai Szilárd 2011. Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Verschueren, Jeff 2000. Notes On The Role of Metapramatic Awareness in Language Use. Pragmatics 10: 439–56.
https://www.researchgate.net/publication/43647797_Notes_On_The_Role_Of_Metapragmatic_Awareness_In_Language_Use
- Wood, Joanna L. 2007. Text in context. A critical discourse analysis approach to Margaret Paston. In: LW 47–71.

Köszönetömnek és magam ajánlásának utána

